

افغانستان آزاد – آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نېاشد تن من مېباد بدین بوم و بر زنده یک تن مېباد
همه سر به سر تن به کشتن دهیم از آن به که کشور به دشمن دهیم

www.afgazad.com

afgazad@gmail.com

Historical

تاریخی

داکتر اجرالدین حشمت

از جنبش مشروطه تا دولت مشروطه در افغانستان

(۸) «محمود بیگ طرزی» اثر تحقیقی عبدالمجید ملک است که در سال ۱۹۵۲ هـ ش تألیف و در ۱۳۷۲ هـ ش در جمهوریت اتحادی المان توسط «مرکز فرهنگی انجمن کمک بمهاجرین افغانی» نشر شد. موضوع کتاب را عمدتاً زندگینامه محمود طرزی - ایام صباوت، تبعید و مهاجرت بخارج در معیت فامیل، مصروفیت‌های فرهنگی و اجتماعی در تبعید، بازگشت بوطن و نشر جریده پر تیراژ موقوت «سراج الاخبار افغانیه»، سهم او در ایجاد دولت امانی و اشتغال در پست وزارت خارجه افغانستان تشکیل میدهد. رساله مورد بحث زندگینامه محمود طرزی را در سه بخش مورد بررسی قرار میدهد:

۱- «تاریخچه حیات محمود طرزی»

۲- «مقام ادبی»

۳- «عقاید سیاسی و اجتماعی» (۱۷)

این رساله زمانی تألیف شد که هنوز اختناق و استبداد حاکم بر سرنوشت مردم بود، برای نویسندگان و مؤرخین مجاز و مجال آن نبود تا در عرصه‌های فرهنگی و تاریخی تحقیق و تدقیق مستقل نمایند و اهمیت این اثر هم در همین نقطه مضمر است که در تحت همان شرایط خفقان، زندگینامه محمود طرزی را با استناد مدارک و وثایق فراوان به شکل عینی و علمی تدوین نموده و بدسترس مردم و علاقه‌مندان فرهنگ و تاریخ افغانستان گذاشت.

کتاب «محمود بیگ طرزی» با زبان سلیس، روان و مستند رد مطبوعاتی تهیه شده و بوجه احسن شخصیت ادبی و علمی محمود طرزی - پیش آهنگ و مبارز خسته گی نا پذیر عصر مشروطیت دوم را تحلیل و ارزیابی نموده و از جمله مأخذ پر ارزش در عرصه فرهنگی آن دوره محسوب میشود.

۹) «**ظهور مشروطیت و قربانیان استبداد در افغانستان**» تألیف سید مسعود پوهنیا ر پسر میر سید قاسم خان از بنیان گذاران مشروطه در کشور است، که در رسن کهولت دست به نوشتن این اثر ارزشمند زد، در سال ۱۳۷۶ هـ نشر و در معرض استفاده علاقمندان قرار گرفت. این کتاب در دو بخش «جلد اول و دوم» دریک وقایه تدوین شده که جلد اول آن از آغاز ظهور مشروطیت (۱۹۰۵ م) تا ختم سلطنت امانی و جلد دوم آن اوضاع بحرانی و خفقان آور بعد از دولت مشروطه را در بر میگیرد.

در نخستین صفحات این اثر مسأله زعامت و رهبری عمومی جمعیت مشروطه خواهان افغانستان که تا هنوز بین نویسندگان متنازع فیه باقی مانده مطرح بحث قرار میگیرد. طوریکه دیده میشود تعدادی از محققین افغانی مانند پوهاند رسول رهین و پوهاند سید سعد الدین هاشمی، زعامت عمومی د اکثر غنی پنجا بی مدیر مکتب حبیبیه را با ارائه اسناد و مدارک رد نمیکند، درحالیکه مرحوم حبیبی و محترم سید مسعود پوهنیا ر با این نظر موافق نیستند، آنها در آثار خود مولوی محمد سرور و صف الکوزی را رهبر وزعیم عمومی مشروطه خواهان افغانستان معرفی مینمایند در همین جلد کتاب مورد مطالعه از تشکیل جدید دوایر حکومتی عصر امانی، سقوط دولت مشروطه، اغتشاش شمالی و به قدرت رسیدن امیر حبیب الله خان کلکانی، حادثه قتل نادرشاه، محکوم شدن عده کثیری از اقا رب، دوستان و همصنفان قاتل (عبد الخالق) و فرستادن میر سید قاسم خان تا زیر رسن دار، جریانات استتقاق متهمین آن قضیه و شرح صورت مجلس محاکمه که در گلستان ارگ دائر شده بود به تفصیل ذکر میشود.

محترم مسعود پوهنیا ر لست محکومین به اعدام حادثه قتل نادر خان را شانزده تن ثبت نموده که به استثنای عبد الخالق همه آنها بی خبر و بیگناه بودند. بقول پوهنیا ر از جمله شانزده متهم چهار ده تن آنها به دار آویخته شدند، عبد الخالق را بصورت خیلی فجیع و نامردانه مثله نمودند و تنها میر سید محمد قاسم خان در آخرین لحظات تطبیق حکم اعدام مورد عفو قرار گرفت و از زیر چوبه دار از مقتل دهمزنگ به محبس ارگ انتقال داده شد. (۱۸)

طوریکه مدارک تاریخی و گفتار شفاهی نشان میدهد، برادران مقتول در برابر قتل محمد نادر خان به اعدام پانزده نفر اکتفاء نکرده، بلکه به صد ها نفر از اشخاص و افراد بیگناه که اکثریت آنها نورین، مشروطه خواهان، نویسندگان و اعضای برجسته ماورین عالی رتبه نظامی و ملکی دوره حکومت امانی بودند، محکوم به دوره های طولانی حبس گردیدند که تعداد کثیرشان به اثر شکنجه و عدم موجودیت حداقل شرایط زندگی در زندانها جان سپردند. مؤلف «ظهور مشروطیت و قربانیان استبداد در افغانستان» از جمله تعداد کثیر زندانیان محبس ارگ از قول پدرش میر سید قاسم خان (تاجانیکه اوبه حافظه داشت) تنها نام ۶۴ تن از محبوسین زندان ارگ را فهرست نموده که البته اسمای آنها در بخش مربوطه این رساله جهت معرفی بیشتر به خوانندگان قبلاً ثبت شده است.

سید مسعود پوهنیا ر در این بخش شخصیت و نقش محمود طرزی را در ارتباط با مشروطیت دوم، مصاحبت او را در زمان تبعیدش با علامه سید جمال الدین افغانی توضیح مینماید. در این اثر از حادثه قتل امیر حبیب الله خان، اختلاف بین امان الله خان عین الدوله و سردار نصرا الله خان نایب السلطنه بخاطر احراز

سلطنت مفصلاً تذکره و معلومات دست اول و ثقه جلب توجه میکند. برای اولین بار طور مستقیم و صریح از شخصیت های ذیدخل در قضیه قتل امیر حبیب الله خان صحبت شده است. مؤلف کتاب مذکور پیرامون چگونگی دولت مشروطه، تحصیل استقلال، پلان های آینده، نظامنامه ها مفصلاً ابراز نظر نموده و از شخصیت های نخبه و مؤثر مشروطه مانند میر غلام محمد غبار، مرزا محمد مهدی چنداوی، شجاع الدوله خان غوربندی، تاج محمد بلوچ، فیض محمد باروت ساز، خواجه هدایت الله خان، مرزا فقیر محمد خان، غلام جیلانی خان، احمد رحمانی، سعدالدین بهاء شیر محمد منصبدار عسکری، عبدالهادی خان دای، سردار عبدالعزیز خان، غلام احمد خان اعتمادی و غیره یادآوری مینماید.

در آغاز جلد دوم، مؤلف تحت عنوان «عرض مرام» بصورت عمومی اوضاع نامساویان کشور را بعد از سقوط دولت امانی طور مختصر مطرح بحث قرار داده، تجاوز روس ها، اقدامات ناخردانه عمال شان و هکذا تنظیمی های «ملا مشرب» را سخت مورد انتقاد قرار میدهد، مؤلف چشم دید های خود را از دور زمانه مداری عمال روس ها یعنی اقدامات و اجزای اصطلاح نظام نوین اعم از کشتارها، حبس های طویل المدت، اجحاف و شکنجه، اشتعال، تحریک و تفرقه های قومی، تجاوز به مال و جان مردم و دها فاجعه دیگر آنها را بیان نموده است. و نیز در مورد دوره «ملا سالاری» عمل کرد های خصمانه و چپاولگرانه «غارت، دست برد بر زنان و بچه های نوجوان» در کتاب به نظر میخورد.

«پوهنیا» دوره نه ماهه سلطنت امیر حبیب الله خان کلکانی مشهور به بچه سقو را با دوران زمانه مداری روسها و تنظیمها مقایسه نموده، با وجود ساده لوحی و بی سوادگی حبیب الله خان کلکانی در باره شخصیت، استقلال اراده، وطن دوستی و قاطعیت او چنین مینویسد: «... اما بچه سقا و امیر خالص افغانی و مستقل بود که محض اتکا به خدا (ج) و شمشیر خود داشت و از شائبه وابستگی به کدام دولت خارجی بکلی مبرا بود و حتی در نطقی که به مناسبت جشن استقلال افغانستان ۱۳۰۸ هـ (۱۹۲۹ م) در دهمزنگ در کنار دریای کابل ایراد کرد اشاره تهدید آمیز به انگلیس و روس که نمایندگان شان در جمله مدعوین جشن حاضر بودند، نموده که چنان تجاوز و سلب استقلال افغانستان را نباید در مخیله خود بیروا نند.» هکذا مسعود پوهنیا در جلد دوم کتاب زندگینامه یک تعداد کثیر مشروطه خواهان، نورین، مؤرخین، نویسندگان، هنرمندان، شعرا، علما، مشاقان، معاریف و شخصیت های آگاه ملکی و نظامی (که به دوره های مختلف مبارزات سیاسی کشور حتی زمان شاه محمود خان و دهه دیموکراسی مربوط میشود) درج نموده که بامرور هر یک از بیوگرافی ها، یک سلسله رویداد های تاریخی، اوضاع و شرایط آن مقطع زمانی بوجه احسن ترسیم میشود. اهمیت کتاب «ظهور مشروطیت و قربانیا استبداد در افغانستان» در آنست که مؤلف آن از اقوال شفاهی و چشم دید های میر سید قاسم خان پدرش، که درگیر در هر دو مشروطیت بود، برای تأیید و تاکید اظهارات خود استفاده نموده است.

۱۰) «افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان» تألیف فضل غنی مجد دی در ۱۹۹۷ م در کالیفورنیا امریکا به نشر رسید. قبل از همه، این نکته درخور توجه است که تا قبل از دوده اخیر نیمه دوم سده گذشته آثار مطبوع اندکی به ارتباط عصر مشروطه و دوره سلطنت امانی به چشم میخورد، به جز از چند اثر کمیا بونا درمانند «افغانستان در مسیر تاریخ» و «جنبش مشروطه خواهی در افغانستان» مدرک دیگر به دسترس قرار نداشت که علت آن هم ایجاد فضای اختناق و استبداد نیم قرنه بود که از تدوین، نشر و پخش

هرنوع مدرك وسند تاريخى و تحقيقى آند و ره جلوگيرى مينمود . خوشبختانه درطى دو دهه اخير ، باوجود بحران عميق سياسى و اجتماعى دركشور ، نه تنها درد اخل بلکه درشرایط بيرون مرزى ، تحقيق و تتبع نسبتاً زياد ترى پيرامون عصر مشروطه صورت گرفت كه از آن جمله يكى هم « افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان » اثر فضل غنى مجد دى است . بقول آن مؤلف اصلاً كتاب مذکور در سال ۱۹۸۳م در يونورستى قاهره در جمهورى عربى مصر به زبان عربى به حيث تيزس ا و تحت رهنمائى پروفيسور دكتور رؤوف عباس حامد رئيس شعبه تاريخ يونيورستى قاهره تدوين و نشر و بعد آد را امريكا تجديد چاپ شد .

اگرچه كتاب در اراى فصول متعدد است اما بصورت عموم در سه بخش خلاصه شده ميتواند : بخش اول ، تشكيل سلطنت امانى ، تجا و زات انگليس و معاهدات راولپندى ، منصورى و كابل را احتوا ميكند ، بخش دوم برنامه هاى اصلاحى عصر مشروطيت را در عرصه هاى اقتصادى ، فرهنگى و اجتماعى دربرميگيرد و بالاخره سقوط سلطنت امانى و عوامل مربوطه آن در قسمت اخير رساله تشریح ميگردد .

مؤلف « افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان » در اخير بخش تاليف خود يعنى در زير عنوان « خاتمه » جنبه هاى مثبت و منفى امان الله خان را ارزيايى مينمايد كه اين بخش اثر زيادتر دلچسپ و درخور توجه است . به عقیده مؤلف آن كتاب امان الله خان ، با وجود يكه در رضا هر طرفدار تحكيم نظام مشروطه و استقرار مناسبات بورژوازي بود ، اما عملاً در نظام اقتصادى زراعتى از نظام فيودالى دفاع ميكرد و مساحات بزرگ زمين هاى دولتى را در عوض اينكه براى طبقه دهقان توزيع ميكرد به دوستان و صاحبان قدرت به شكل هديه ميداد . (۱۹)

مؤلف در باره اشتباهات و نارسائى هاى سياست خارجى امان الله خان انگشت گذاشته مينويسد : « در سياست خارجى امان الله خان تجربه كافى نداشت و از تغيرات سياسى جهان بى معلومات بود . امان الله خان زمانى كه با دولت انگلستان داخل جنگ بود نتوانست از وجود روسيه استفاده خوب نمايد . در نتيجه حفظ توازن قوى سياسى امان الله خان براى دولت انگلستان وقت كافى داد تا عليه اش قيام كند . در ديد ايت قرن بيستم و در موجوديت قوى انگلستان در رهند براى افغانستان مفيد بود تا دوستى روسيه را به دشمنى انگلستان تبديل نكند . »

فضل غنى مجد دى موجوديت نظام فيودالى و قبيله ئى و مداخله گروه هاى ذى نفع را عامل سقوط دولت امانى ميداند و اضافه ميكند :

« اجتماعى كه اساس آن قبيلوى باشد مانند اجتماع افغانستان تكوين حكومت مركزى قوى را قبول نميكند ، اساس مقاومت و انقلاب عليه دولت مركزى در طول عصر امان الله خان را تنها افكار اسلامى تشكيل نميداد بلکه منافع شخصى و حفظ تكوين نظام قبيلوى و استقلال ذاتى نيز از مهمترين اسباب مشكلات بين دولت مركزى و افراد قبائل بود . »

يكى از برجستگى هاى اثر در آن است كه مؤلف در جريان تدوين كتاب از منابع و مراجع نشراتى فراوان داخل و خارجى استفاده نموده است كه اكثر اسناد و وثايق داخل كه منحيث مآخذ بكار رفته خيلى نادر اند مانند فرامين پادشاهى عنوانى حضرات مجد دى ها ، نامه هاى رسمى اعلیحضرت امان الله خان ، فرمان امير حبيب الله خان كلكانى عنوانى محمد صادق مجد دى وغيره كه به جز در ارشيف حضرات مذکور در ساير ارشيف ها و كتاب خانه ها دستياب نميگردد . اگرچه فوتو كاپى هاى يك تعداد آنها در اخير كتاب منحيث ضميمه علاوه شده اما نسبت كيفيت خراب عكاسى اكثر آنها قابل خواندن نيستند .

د ر کتاب علاوه از مآخذ و مدارك د اخلی از نشرات انگلیسی ، عربی ، اردو به پیمانہ وسیع استفادہ شدہ است کہ بہ اعتبار اثر بیشتر می افزاید .

(۱۱) «تحلیل واقعات سیاسی افغانستان» تألیف نویسندہ سابقہ د ار کشور عبد الحمید مبارز برای دومین بار در ۱۳۷۷ هـ ش توسط «مرکز نشراتی میوند ، سبا کتابخانہ» نشر وبہ دسترس خوانندگان قرار گرفت . کتاب مورد بحث ، حوادث و رویداد های سیاسی و اجتماعی کشور را از اوایل قرن بیستم تا اواخر آن سده (۱۹۹۶-۱۹۱۹ م) مورد ارزیابی قرار میدہد . در آغاز رسالہ بعد از مکث کوتاہ پیرامون جغرافیای تاریخی افغانستان ، گزارش مختصر اوضاع عمومی دورہ امارت امیرحبیب اللہ خان وعصر سلطنت اعلیحضرت امان اللہ خان (۱۹۲۹-۱۹۰۱) کہ مجموعاً ۲۸ سال را احتوا میکند ، ارائه شدہ است . اگرچہ در این کتاب در بخش پروگرام اصلاحی اعلیحضرت امان اللہ خان ونقش مشروطہ خوانان در ایجاد دولت مشروطہ شرح اختصاصی بہ نظر نمیخورد ، با آنہم برنامه های اصلاحی ، مناسبات دولت امانی با ہمسایہ شما لی و ارسال کمک های نظامی بہ امیر سید عالم خان شاہ بخارا منحیث پادشاہ یک دولت مسلمان ، جلوگیری از پیشرفت روس ہا بہ صوب جنوب ویک تعداد مطالب دیگری دورہ سلطنت امان اللہ شاہ طور اجمال در این اثر مطرح شدہ کہ مطالعہ آن خالی از دلچسپی نمیباشد .

آن عہدہ از ہموطنانی کہ خواستہ باشند کتاب را خرید نمایند می توانند بہ آدرس ذیل تماس بگیرند:

Dr. Ajruddin Hashmat

97 Forest Heights Str.

Whitby, Ont. L1R 1x7. Canada

Tel (905) 665-8767